

Puuttuuko Sinulta jotakin?

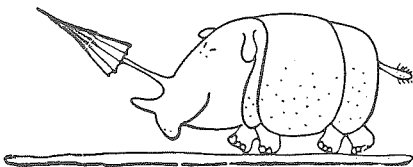
Vanhoja

tiedotustutkimus

-lehden numeroita saat

NORDICOMista (Tampereen yliopisto
Pl. 607, 33101 Tampere 10).

Vanhat vuosikerrat 1980-1983
maksavat 30 markkaa, irtonumerot
10 markkaa. Seuraavien numeroi-
den painos on loppunut: 1/1980,
2/1980 ja 1/1981. Loppu ovat
myös vuosikerrat 1978-1979.

Olli Alho

Lausunto Dan Steinbockin väitöskirjasta
'Televisio ja psyyke. Televisiosuhde,
illusionismi ja anti-illusionismi', 16.11.-
1983

Lisensiaatti Steinbock käsittelee tutki-
muksessaan televisionkatsojan suhdetta
television näkökulmasta, jossa yhdisty-
vät psykoanalyysin teoria sekä eräät
laajasti ottaen tekstianalyttiset ja re-
septioesteettiset tutkimusotteet. Tutki-
muksella on voimakas teoreettinen paino-
tus ja voisi sanoa, että kysymyksessä
tavallaan on yritys rakentaa malli, jonka
puitteissa katsojan suhdetta television
tapahtumainvirtaan voidaan lähestyä.
Tutkimuksen "empiria" koostuu valikoi-
masta teatteri- ja televisioelokuvia,
joiden joukossa erityisesti ranskalaisen
Jean-Luc Godardin ja saksalaisen Werner
Fassbinderin tuotannot saavat laajan
käsittelyn.

Tutkimus fokusoituu ilmiöön, josta
tekijä käyttää nimitystä televisiosuhde.
Tämän taustalla on hypoteesi television
psykoaktiivisesta luonteesta, joka toteu-
tuu erityisesti ohjelmatoiminnan populaa-
reimmalla alueella, fiktiivisissä sarjaoh-
jelmissa, joille on ominaista pyrkimys
vedota katsojaan niihin sisältyvän voi-
makkaan kuvitteellisuuden, "illuusio"-ele-
mentin kautta. Tästä television sarjaelo-
kuville ominaisesta elementistä johtuu,
että televisiosuhteelle on luonteenomaista
viestimen dominanssi suhteessa katsovaan
yksilöön. riippumatta ohjelmien manifes-
teista pyrkimyksistä televisiosuhde on
katsojan kannalta alistava, pakottava
ja passivoiva.

Kirjoittajan tutkimuksellinen oivallus
on rinnastaa televisiosuhde psykoanalyyt-
tiseen tilanteeseen. Tästä näkökulmasta
se näyttääytyy psykoanalyttiselle tilan-
teelle ominaisen vapauttavan suhteen
vastakohtana: siinä missä onnistunut
psykoanalyysi vapauttaa kohteen, televi-
siosuhde sitoo hänet. Olennaista on se,
että psykoanalyysi ja television tapahtu-
mainvirta operoivat psyykkisellä mate-
riaalilla, alitajuiseen ja tiedostamatto-

maan liittyvällä ilmiökentällä. Voi danaa, että pohtiessaan niitä ehtoja, joilla televisiosuhde voitaisiin asettaa kyseenalaiseksi Steinbockin työ saa emansipatorisen luonteen. Tässä suhteessa häneen on vaikuttanut nk. frankfurtilainen koulukunta, jonka näkemyksiä tutkielma aika ajoin seurailee.

Steinbock on ymmärtääkseni oikeassa, kun hän korostaa tämäntyyppisen tutkimusotteen harvinaisuutta maassamme: epäilemättä Suomessa harjoitettu televisiotutkimus todellakin on keskittynyt television "vaikutusten" tutkimiseen kiinnittämättä huomiota sen psyykkisen aktiviteetin merkitykseen, jonka televisio saa katsojan mielessä aikaan. (Selväksi puutteeksi tosin on laskettava, ettei kirjoittaja näytä tunnevan sitä suppeaa mutta tasokasta psykoanalyttisen elokuvatuotuksen harjoitusta, jonka kärkinämenä voidaan pitää Mikael Enckeliä.) Sen sijaan on todettava, etteivät tällä tavoin elokuvaa lähestyvät tutkimukset ole suinkaan harvinaisia ulkomailla; näin kirjoittaja itsekin toteaa; ja vaikka kysymys tässä onkin lähinnä elokuvan eikä television tutkimuksesta, voidaan sanoa, että tekijää ovat monissa olennaisissa kohdin ohjanneet eräät ulkomaiset vaikutteet. En pidä täysin tyydyttävänä sitä tapaa, jolla tekijä rajaa toisistaan omat oivalluksensa ja uiden: ei ole aina selvää, mihin asti kirjoittaja etenee lähteittensä tukemana ja mistä hän jatkaa yksin; samoin lukija jää toisinaan epävarmaksi sen suhteen, onko tietty keskeistermi, esim. "miehinen katse" kirjoittajan oma vai muualta omaksuttu (tässä tapauksessa se on muualta omaksuttu). Yleisesti ottaen tässä on kuitenkin kysymys tietystä teknisestä kömpelyydestä, ei suinkaan siitä, että tekijä olisi tutkimuksessaan epäitsenäinen.

Periaattellisena ongelmana tutkimuksen yleisen tarkastelun näkökulmasta voi pitää sitä, että nimenomaan televisiosuhteeseen keskittyvässä tutkimuksessa kuitenkin käytetään esimerkkejä elokuvallisista, elokuvateattereissa esitettäväksi tarkoitetuista teoksista. Tekijä osoittaa olevansa ongelmasta tietoinen, mutta ohittaa sen teoksessa epätydyttävällä tavalla. Tällä seikalla on merkitystä erityisesti sen vuoksi, että elokuvan alueella on aina oltu syvästi tietoisia elokuvakokemuksen kokonaisvaltaisuudesta

ja illuusion vaikutelman keskeisyydestä elokuvan reseptiossa. Tekijä ei kysy, olisiko televisioon jo viestimenä rakennettu sisään tietty anti-illusionistinen elementti sen kautta, että sen katsomistilanne on vähemmän kokonaisvaltainen kuin elokuvan. Väitöstilaisuudessa tekijä selviytyi tätä seikkaa koskevasta kysymyksestä tyydyttävästi viittaamalla televisiofiktioin sarjaluonteeseen; samoin hän aivan oikein totesi keskittyvänsä Godardin ja Fassbinderin kohdalla juuri näiden televisiotuotantoon.

Toinen teosta yleisesti koskeva huomautukseni liittyy toisaalta sen metodiin, toisaalta sen laajuuteen. Tutkimusta kannattaa psykoanalyysin teorianmuodostus, ja myös sen metodi, sen yleinen lähestymistapa on eksklusiivisesti psykoanalyttinen. Kun tekijä toisaalta ammentaa yhtä ja toista - myös eräitä keskeisiä termejä - eräistä muista lähteistä (semiotiikka, reseptioestetiikka, feministinen elokuvatuotus, elokuvahistorian tutkimus), syntyy tilanne, jossa psykoanalyttinen "yleinen argumentaatio" (tekijän väitöstilaisuudessa tiheään viljelemä termi) tuntuu murskaavan alleen vähemmän tärkeiksi koettuja "erityisiä argumentaatioita" samoin kuin eräitä lähteiden käyttöön ja lähdekritiikkiin liittyviä ongelmia. Esimerkiksi tekijän uskontoon ja mytologioihin liittyvä ekskursio on "yleisen argumentaation" paineessa muodostunut kovin pinnalliseksi; ja vaikka se palveleekin asianmukaisesti tekijän päämäärää, sen mukanaolo pikemminkin heikentää kuin vahvistaa kokonaisuutta. Huumorin ja komiikan ilmiöihin liittyvässä ekskursiossa saattoi havaita samantyyppistä käsittelyä. Viime kädessä ratkaisu ei olisi niinkään ollut näiden ekskursioiden laajentaminen, vaan vain sen seikan selvä korostaminen, että ko. ilmiötä (uskonto, komiikka, huumori) lähestytään tässä "metodisen antaasti".

Se niin sanoakseni raskas ote, joka tekijällä on metodiinsa heijastuu eräissä muissakin suhteissa. Väitöstilaisuudessa keskusteltiin mm. siitä, onko syytä pitää televisiosuhdetta analyttisen suhteen täydellisenä vastakohtana. Eikö olisi - kysyin - mahdollista tutkia myös sellaisen hypoteesin kestävyyttä, jonka mukaan televisiolla voisi olla myös terapeuttiluonteisesti vapauttavia vaikutuk-

sia, ja eikö televisiota voisi pitää tässä katsannossa (kuten mm. Fassbinder on ajatellutkin) eräänlaisena "köyhän miehen psykoanalyysinä"? On itsestään selvää, ettei ajatus sovellu Steinbockin kehittelemään yleiseen argumentaatioon, mutta osoittaa kenties tämän argumentaation jäykkyyttä, ettei tämäntyyppistä ajatusta oikeastaan voida sen puitteissa edes vakavasti käsitellä.

Tämäntyyppisten vaihtoehtoisten ongelmanasettelujen ohella Steinbockin metodinen ote ei myöskään ole antanut myöten etsiä analogiaa ongelmanasetteluita nyt käsitellyn ulkopuolelta. Eikö televisiosuhde ole oikeastaan vain yksi riippuvuuden ja addiktioin muoto? Eikä olisi vähintään kiinnostavaa yrittää rinnastaa se esimerkiksi alkoholin, uskonnon, huumeiden tai vaikkapa uhkapelin tuottamaan riippuvuuteen ja samalla tarkastaa niitä rinnakkaisuuksia, joita näin tarjoutuu nähtäväksi; näihin addiktioihin liittyvän toiminnan kvasi-luonne, sille ominainen toisto, kykenemättömyys lopettaa toimintaa, jälkikäteen esitettävät rationalisaatiot, jne? Voisi sanoa - kuten esitarkastuslausunnossani totesin - että väitöskirja olisi saanut, ellei muuta niin ainakin huomattavasti lisää kulttuurista ulottuvuutta ja syvyyttä tällaisten huomioiden myötä.

Väitöstilaisuudessa keskusteltiin tutkimuksen metodista useiltakin kulmilta. Minulla ei ole huomauttamista sen suhteen, miten Dan Steinbock käyttää valitsemaansa menetelmää; samoin hän osoitti väitöstilaisuudessa sen monin tavoin myös käsitteellisesti hallitsevansa. Sen sijaan ei voi olla tyytyväinen tapaan, jolla hän teoksensa alussa rinnastaa psykoanalyysin - oman pääasiallisen metodinsa - yhtäältä semiotiikkaan ja reseptioestetiikkaan, toisaalta feminiiniseen elokuvatutkimukseen ja avantgardistiseen sekä populaariin tutkimuskäyttöön; nämä eivät ole rinnasteisia metodeja. Näiden keskenään sekoittaminen itse tutkimuksessa olisi kohtalokasta, mutta näin ei suinkaan tapahdu; silti näiden keskinäinen jäsentäminen olisi voitu suorittaa paremmin so. osoittaa, miten psykoanalyttisen teorian ja metodin ulkopuoliset tutkimusotteet tarkalleen ovat palvelleet kirjoittajan ajatusta ja argumentaatiota. Se tietty sattumanvaraisuus, jolla nämä teemat pompahte-

levat esiin tutkimuksen eri vaiheissa on hieman häiritsevää.

Väitöstilaisuudessa käsiteltiin myös laajahkosti tutkimuksen lopulle sijoittuvaa esimerkkielokuvien tarkastelua. Steinbockin psykoanalyttisen viitekehyksen kannalta on ymmärrettävää, että käsitteily näillä kohdin painottui näiden elokuvien tekijöiden "seksuaalipolitiikkaan", ts. siihen, miten eri sukupuolia käsitellään näissä taideteoksissa. Ikäänkuin laajempaan teoreettisena ongelmana oli tässä yhteydessä syytä herättää kysymys, miten - jos kerran television tapahtumainvirta ja televisiosuhde on rakennettu nk. "miehisen katseen" varaan - naiset sitten katsovat televisiota; miksi myös naiset joutuvat televisiosuhteeseen siinä merkityksessä, jossa Steinbock termiä käyttää?

Kirjoittajan vastaus oli tässä asiassa epäilemättä tyydyttävä (se perustui loogisesti hänen teoriaansa ja rakentui mielihyväegon käsitteen varaan), joskin vaadittava ajatusrakennelma jättää psykoanalyysiin vihkiytymättömän kyselijän hieman miettiväiseksi. Smantapainen vaikutelma argumentaation uskottavuuden jännittämisestä äärimmilleen syntyi luokiassa Steinbockin analyysiä erityisesti Fassbinderin töille ominaisesta naisten käsittelystä: on vaikea yhtyä siihen, että tämän naishahmot olisivat luonteenomaisesti "pirstoutuneita", tai että Fassbinderin naiskuvat eivät ole yhtä "mielenkiintoisia" (s. 332) kuin hänen mieskuvansa. Väitöstilaisuus jätti vaikutelman, ettei väittelijä tässä suhteessa kyennyt argumenttinsa jäännöksettömään puolustamiseen.

Tutkimukselle on tavallaan kunniaksi, että sen tekijä lopuksi myöntää anti-illusionistisen elokuvanteon vaikeuden, ellei suorastaan mahdottomuuden. Näin täytyy ollakin: kun Steinbock on kaikista elokuvataiteilijoista löytävinään vain kaksi tai kolme sellaista, joiden työ kelpaa esimerkiksi anti-illusionismista, ja kun näidenkin kohdalla (Godard, Fassbinder) joudutaan toteamaan epäonnistuminen, on epäilemättä tyydyttävä puhumaan pikemminkin teoriasta tai mallista kuin periaatteesta, joka käytännön television ohjelmatyössä voitaisiin toteuttaa tai olla toteuttamatta.

Tekisi mieli sanoa, että Steinbock - kulkiessaan pitkän ja vaativan teoreet-

tisen tien ja päätyessään tällaiseen lopputulokseen - tulee itse asiassa laajentaneeksi tematiikkaansa pitkälle ohi omien pyrkimystensä. "Illusionismin" ja "anti-illusionismin" käsittely vain televisiosuhteen ahtaassa kehityksessä saattaa nimitäin hämärtää sen, että kysymyksessä on paljon laajempi, kulttuurimme peruskudokseen kuuluva ilmiö, jonka voi sanoa myös monin tavoin kuuluvan taiteen ja luovan työn perusehtoihin.

Dan Steinbockin väitöskirjan tarkastustilaisuus osoitti, että väittelijä hallitsi hyvin sen tavattoman laajan kokonaisuuden, jonka hän on väitöskirjaksi muokannut. Vastaväittäjä tulee lausunnossaan puhuneeksi pitemmän kontroversseista seikoista kuin niistä, joista hän on väittelijän kanssa yhtä mieltä. Siksi tuntuu tärkeältä lopuksi korostaa, että pidän Dan Steinbockin suoritusta mittavana ja olennaisilta osin erittäin onnistuneena. Tekijä on kehitellyt itsenäisen tutkimusmetodin ja soveltanut sitä omaperäisesti ja taitavasti aineistoonsa. Steinbockin työ kertoo sekä selkeästi kokonaisnäemyksestä että terveestä tutkijanmielikuvituksesta. Pidän väitöskirjaa ansiokkaana saavutuksena ja uskon, että sillä tulee joukkoviestinnän tutkimuksen alueella samoin kuin lähitieteiden piirissä olemaan todellista vaikutusta lähivuosina harjoitettavaan tutkimukseen ja tieteelliseen keskusteluun.

Helsingin Yliopiston Historiallis-kielitetieteellisen osaston määräämänä virallisena vastaväittäjänä puollan mielihyvin Dan Steinbockin väitöskirjan hyväksymistä opinnäytteeksi filosofian tohtorin arvoa varten.

Eero Rechart

Lausunto Dan Steinbockin väitöskirjasta 'Televisio ja psyyke. Televisiosuhde, illusionismi ja anti-illusionismi', 16.11.1973.

Helsingin Yliopiston historiallis-kielitetieteellisen osaston määräämänä vastaväittäjänä esitän FL Dan Steinbockin väitöskirjatyöksi tarkoitetusta tutkimuksesta **Televisio ja psyyke. Televisiosuhde, illusionismi ja anti-illusionismi** seuraavaa:

FL Steinbock on ennakkoluulottomasti käynyt käsiksi aiheeseen, joka on ajan-kohtainen ja tärkeä, mutta samalla vaikeasti tutkittava. Televisio- ja videotointi menee yhteiskunnassamme kiivaasti eteenpäin kaupallisten intressien ja teknisen kehityksen vauhdittamana. Tämän kehityksen suuntaa ja sen vaikutuksia ei tiedä kukaan. Monet pelkäävät tämän kehityksen sisältävän vaaroja, joiden välttäminen vaatii määrätietoisia ja nopeita toimenpiteitä. Näitä kysymyksiä tutkiva joutuu työskentelemään ilman vakiintuneita tutkimusperinteitä, jokseenkin ilman valmiita metodeja ja suureksi osaksi ilman esikuvia. Kysymyksessä on siis tienraivaus ja meidän oloissamme myös keskustelun avaus uusiin suuntiin.

FL Steinbock on ottanut selvittääkseen katsojan suhdetta televisioon, televisiotapahtumaan ja televisioproduktioon. Hän yhtyy niihin, etenkin keskieuropplaisiin ja englantilaisiin tutkijoihin, joiden mukaan psykoanalyysi on tarpeellinen väline tuon tapahtuman ymmärtämiseksi. Tutkimusote pohjautuu käsitykseen, jonka mukaan katsojan suhdetta televisioon ei voida ymmärtää ellei ymmärretä mielen näyttämöä ja mielen draamaa.

Tutkimus jakaantuu kolmeen pääosaan. Ensimmäinen on johdatusta aiheeseen ja kuvausta tutkimuksen saavuttamasta nykyaikasta, jossa on alkanut esiintyä psykoanalyttisia näkökohtia. Toisessa osassa hän tarkastelee televisiosuhteen ulottuvuuksia erityisesti psykoanalyysin kannalta. Hän esittää varsin laajan tietoineksen käytettäväksi tässä tarkoituksessa. Kolmannessa osassa hän soveltaa käsitteistöään televisiosuhteen tietyn ulottuvuuden tarkastelussa: illuusion luominen ja illuusion särkeminen ja näitä pyrkimyksiä edustavat suuntaukset elokuva- ja televisiotuotannossa.

Tämä osa on suurelta osalta elokuva-historiallinen ja elokuvaesteettinen. Psykoanalyttinen tarkastelukulma seuraa kuitenkin koko ajan mukana ja tutkija rakentaa johtopäätöksensä sen varaan.

FL Steinbockin tutkimus on laaja poikkitieteellinen pioneerityö, joka on edellyttänyt suurta työpanosta. Sisältämänsä laajan asiasisällön vuoksi se vaatii lukijaltaan paljon ja edellyttää huolellista paneutumista. Se on ajatuksia herättävä ja monella tavalla ansiokas. Komposition laveuden myötä jäävät monet metodiset